

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

УДК 94(477):929

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.76-3.1>

О. Р. Слободянюк

старший викладач кафедри українознавства та соціальних наук
Одеського державного екологічного університету

Н. М. Глушкова

старший викладач кафедри українознавства та соціальних наук
Одеського державного екологічного університету

УТВЕРДЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ ГАЛИЧИНИ ХІХ СТ.

Стаття присвячена розгляду діяльності Української греко-католицької церкви в процесі утвердження культурної та національної ідентичності українців Галичини ХІХ ст. У статті підкреслюється, що з побудовою демократії в нашій країні відкриваються нові історичні факти, з'являється протилежна оцінка відомих подій, проводиться широке обговорення раніше заборонених тем, що веде до формування нового погляду на історію нашої держави, Українське національне відродження завжди приваблювало дослідників своєю пристрасною суперечливістю і драматичною складністю внутрішніх процесів. У статті відзначається, що за час свого існування українська уніатська церква стала національною, її роль у розвитку просвітницького та національно-культурного руху Галичини значна. Греко-католицьке духовенство першої половини ХІХ ст. було найбільш освіченим прошарком суспільства, який розповсюджував християнські цінності та заслужено став ідеологом і провідником українського національного руху. Стаття присвячена яскравим постатям у сфері культури й освіти Перемишля: представникам духовенства Перемишльської єпархії Української греко-католицької церкви: єпископу І. Снігурському; філологам Й. Левицькому, І. Лаврівському, І. Могільницькому; етнографам Й. Лозинському, А. Добрянському. Особлива увага у статті присвячена представникам блискучої музичної школи Перемишля – М. Вербицькому, І. Лаврівському, В. Матюку. В статті відзначено, що Надсяння зіграло неординарну роль у відродженні українського національного руху не тільки в Галичині, але на всій території України. Ідеологію спільності західних і східних українців висунули першими у Галичині члени осередка «Товариство греко-католицьких священників», яке було засновано у Перемишлі. Вони вважали, що по обидва боки Дніпра у Російській імперії живе слов'янський народ. «Русини» Галичини є представниками того ж слов'янського народу. В статті підкреслюється, що існування «Товариства греко-католицьких священників» було початковою спробою через культуру та освіту пробудити українців на боротьбу за національне відродження.

Ключові слова: Українська греко-католицька церква, єпископ І. Снігурський, канонік, композитори-священники, духовно-хорова творчість, Перемишльська єпархія, Надсяння, Товариство греко-католицьких священників.

Постановка проблеми. Необхідність пошуку зрозумілих шляхів подолання конфлікту світоглядів у різних регіонах України зумовлює вивчення та розуміння історичного минулого, сутності їх специфіки. Процес українського духовного і національного відродження недостатньо вивчений у нашій історії і виявляє цілі прогалини в історії суспільно-політичних рухів. Природно, що в умовах формування української ідентичності, відродження національної культури, побудови державності виникає бажання прискіпливо вивчати історію своєї країни. З побудовою демократії в нашій країні відкриваються нові історичні факти, з'являється протилежна оцінка відомих подій, проводиться широке обговорення раніше заборонених тем, що веде до формування нового, більш об'єктивного погляду на суперечливу історію нашої держави [1, с. 102–104]. Українське національне відродження завжди приваблювало дослідників своєю пристрасною суперечливістю і драматичною складністю внутрішніх процесів. Помітну роль у цьому русі грала українська греко-католицька церква Галичини. За довгі роки свого існування українська уніатська церква стала національною, її роль у розвитку просвітницького та національно-культурного руху Галичини дуже помітна. Греко-католицьке духовенство першої половини ХІХ ст. являлося найбільш освіченим прошарком суспільства, який розповсюджував християнські цінності та заслужено став ідеоло-

ронених тем, що веде до формування нового, більш об'єктивного погляду на суперечливу історію нашої держави [1, с. 102–104]. Українське національне відродження завжди приваблювало дослідників своєю пристрасною суперечливістю і драматичною складністю внутрішніх процесів. Помітну роль у цьому русі грала українська греко-католицька церква Галичини. За довгі роки свого існування українська уніатська церква стала національною, її роль у розвитку просвітницького та національно-культурного руху Галичини дуже помітна. Греко-католицьке духовенство першої половини ХІХ ст. являлося найбільш освіченим прошарком суспільства, який розповсюджував християнські цінності та заслужено став ідеоло-

гом і провідником українського національного руху. Багато яскравих особистостей вийшли із лона української греко-католицької церкви: етнографи, історики, філологи, музиканти, оперні співаки, політичні діячі [3, с. 43–47].

До міст, в яких проживало багатонаціональне населення, які грали помітну роль в історико-культурному і духовному минулому українського народу, належить Перемишль, з його національними, просвітницькими та релігійними традиціями. Істотний слід в українському національному відродженні Галичини залишило духовенство Перемишльської єпархії УГКЦ завдяки соціальній, просвітницькій та культурній діяльності в XIX ст.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Змістовну і достовірну інформацію про виникнення та діяльність українських громадських організацій міста Перемишля містить цікаве видання «Енциклопедія українознавства». Вчені Петро Ісаїв та Володимир Кубійович досліджують історію Перемишльської землі з перших літописних згадок (981р.), наводять достовірні факти про входження Перемишля у склад Київської Русі та Галицько-Волинського князівства. Історики відзначають, що після поділу Польщі (кін. XVIII ст.) місто перейшло до Австро-Угорщині, стало частиною королівства Галиції і Лодомерії, досліджують історичний та культурно-освітній розвиток Перемишля до середини XX ст. [9].

П. Ісаїв журналіст, видавець написав статтю «Перемиська єпархія», в якій дав загальну характеристику діячам уніатської церкви Перемишля їх плідної просвітницької та культурної діяльності на терені українського національного відродження Галичини. Саме П. Ісаїв охарактеризував особистість каноніка І. Могильницького, його мовно-культурну діяльність. П. Ісаїв зазначив у статті значний внесок митрополита М. Левицького, єпископа І. Снігурського у відродження української національної самосвідомості, утвердження християнських цінностей і неповторності людської особистості [9, с. 2006–2008].

Наукове товариство імені Т. Шевченка в Польщі організувало першу Міжнародну наукову конференцію, яка відбулася 24–25 червня 1994 р. в Перемишлі. Польський історик і економіст українського походження С. Заброварний спільно з українськими істориками М. Литвином та Ф. Стеблійом видав збірники матеріалів міжнародних наукових конференцій «Перемишль і Перемиська земля протягом віків» (Перемишль – Львів 1996 рр.). Збірники матеріалів містять багато цінної інформації про виникнення і розвиток просвітницьких організацій Перемишля, про історію міста та культурну спадщину [5].

Друга Міжнародна наукова конференція для вивчення української історії Надсяння була проведена в Польщі науковим товариством

імені Т. Шевченка. Конференція відбувалася в Перемишлі 14–15 листопада 1998 р. з нагоди 125-річчя НТШ і 80-річчя ЗУНР. Збірка наукових праць і матеріали Міжнародної наукової конференції «Перемишль і Перемиська земля протягом віків. Видатні діячі Перемищини» побачила світ у 2001 р. [6]. У збірнику міститься багато наукових робіт, присвячених видатним особистостям українського національного відродження, від початку XIX ст. і закінчуючи опозиційним рухом 80-х років XX ст. Багато статей присвячено яскравим постатям в сфері культури і освіти Перемишля: представникам духовенства Перемишльської єпархії Української греко-католицької церкви, філологам, історикам, етнографам, педагогам. Величезна увага в наукових працях вчених належить численним представникам блискучої музичної школи Перемишля. Надсяння зіграло неординарну роль у відродженні українського національного руху не тільки в Галичині, а й на всій території України. Завдяки таланту, наполегливій праці, відданості ідеалам українського народу, атмосфері високої духовності, яку створили каноніки Перемишльської єпархії, Надсяння назавжди увійшло в історію українського відродження. Однак є каноніки, педагоги, філологи музиканти, які зробили вагомий внесок у розвиток просвітництва та культури Галичини, однак їхня діяльність вивчена недостатньо. До таких належать єпископ І. Снігурський, митрополит М. Левицький, письменник А. Могильницький, фольклорист Й. Лозинський. Також не повному обсязі вивчена творчість священників – композиторів М. Вербицького, І. Лаврівського, В. Матюка.

Мета статті – розкрити процес становлення просвітницької та культурної діяльності духовенства Перемишльської єпархії Української греко-католицької церкви, вихованців Перемишльської «співочої школи» – перших галицьких композиторів – священників М. Вербицького, І. Лаврівського, В. Матюка, які сприяли активізації українського національного відродження Галичини,

Виклад основного матеріалу дослідження.

Центром українського просвітництва першої половини XIX ст. був Перемишль. Великі бібліотеки, українські друкарні, українська греко-католицька церква знаходились в Перемишлі, тоді як Львів знаходився під тиском з боку польської адміністрації та лише номінально позначався осередком українського національного життя. Професор богослов'я Львівського університету Михайло Левицький, також єпископ УГКЦ Перемишльської єпархії, та помічник єпископа у шкільних справах І. Могильницький у Перемишлі заснували у 1816 р. перше просвітницьке «Товариство греко-католицьких священників». Товариство активно брало участь у впровадженні у 1818 р. української мови до початкових шкіл [6, с. 124–126]. Уряд Австрії, який ухвалив реформу шкіл Галичини в XIX ст., сприяв

розвитку та вдосконаленню освіти рідною українською мовою у Надсянні. Статус Товариства був підписаний тодішнім Перемишльським єпископом Михайлом Левицьким 20 січня 1819 року, який пізніше також затвердив цісар Франц. У документі йшлося про видавництво та поширення книг українською мовою. Напрямами літератури, що мали б друкувати, були: християнська література та слово Боже, благодійництво, статті з права, ведення домогосподарства, статті про догляд за собою, наукові праці для виховання духовенства з історії церкви.

У 20–30-ті роки XIX ст. довкола єпископа І. Снігурського склався гурток письменників та вчених: Й. Левицький (філолог), Й. Лозинський (етнограф), І. Лаврівський (філолог), А. Добрянський (історик). Вони заклали підвалини культурного відродження Західної України. Якщо М. Лучкай (український, закарпатський мовознавець, історик) був прихильником книжної, церковної мови, а Й. Левицький відстоював наближення старої української книжної мови до російської, то Й. Лозинський виступив за привнесення в літературу живої народної української мови. Ще більш послідовними в цьому питанні були члени гуртка молодих богословів, який діяв у 30-ті роки XIX ст. у Львівській греко-католицькій семінарії. Відомий у той час український вчений-філолог І. Могильницький написав «доступною» для українців мовою підручник «Граматики», «Катехізис малий» і «Буквар славено-руського язика». Товариство домоглося впровадження навчання українських дітей у Галичині рідною мовою.

Використавши церковні зв'язки, товариство домовилося з австрійською адміністрацією про дозвіл на відкриття Дяко-вчительського інституту в Перемишлі та початкових шкіл, яких на 1832 рік уже було відкрито 383 [7].

В Дяко-вчительському інституті викладали релігію, мови – церковнослов'янську, українську, німецьку і польську, а також церковний спів, каліграфію, логіку. Випускники цього закладу, будучи учителями парафіяльних шкіл і церковними дяками, багато старань докладали до піднесення загального культурного рівня своїх співгромадян та їх самосвідомості. Це була перша українська школа в Галичині. Її завданням була підготовка кадрів для духовного відродження української нації [3, с. 176–186].

Завдяки єпископу І. Снігурському Перемишль став заманливим для людей духовного сану і світських, які, поступаючи за духом часу, шукали можливостей для творчої праці та благодійності. Тому коло однодумців і співпрацівників єпископа з кожним роком розширювалося. В 1820 р. до Перемишля перейшов зі Львова ректор Генеральної Духовної Семінарії І. Лаврівський, якому надано титул крилошанина і запропоно-

вано викладати в Дяко-вчительському інституті. Крім того, І. Лаврівський викладав у латинській семінарії, згодом був обраний членом Краківської Академії Наук і багато працював на літературній ниві, збагативши українське письменство перекладами з інших мов та власними творами. Єпископ І. Снігурський назначив його головним інспектором парафіяльних шкіл. І. Лаврівський створив підручник методики для вчителів, що навчали в цих школах.

В 30-х р. XIX ст., закінчивши богословський факультет Львівської духовної семінарії, приїхав у Перемишль молодий, енергійний Й. Левицький, пізніше добрий публіцист і мовознавець, якому єпископ відразу доручив працю над упорядкуванням обряду в катедрі. Й. Левицький, що мав широкі знання з богослов'я та гуманітарних наук, блискуче справився з цим завданням. Він також удосконалив церковний спів під час урочистих відправ. Після закінчення університетських студій у Львові до Перемишля прибув Й. Лозинський, автор відомих серед фольклористів творів «Руське весілля», «Грамматика руської мови», багатьох брошур і полемічних творів на суспільно-економічні теми. В цьому оточенні знаходився А. Добрянський, автор підручника з граматики старослов'янської мови та численних публікацій на історичні теми, зокрема з історії Перемишля [6, с. 191–195].

У придбаній єпископом І. Снігурським друкарні передусім друкували підручники для церков і шкіл, букварі, збірники, катехізми та інше. В перемишльській друкарні були надруковані «Азбука і Abecadlo» М. Шашкевича, окремою брошурою в 3 тис. примірниках, які були відправлені до видатних осіб Галичини. Також були видані «Руське весілля» – фольклорна збірка Й. Лозинського (1835 р.), та «Скит Манявський» – поема А. Могильницького (1852 р.)

На початку XIX сторіччя в Галичині не було жодного хорового колективу. Спів культивувався в церкві і провадився одноголосно. Розвиток музичного співу в Галичині починається з 1818 р., коли єпископ І. Снігурський відкриває при Перемишльському соборі заклад для півчих дяко-вчителів, щоб розповсюджувати музичне мистецтво, нести музичні знання, засновувати хори при церквах. Протягом 1830–1845 рр. Перемишльська школа дала багато фахівців хорового мистецтва, які, переїжджаючи на вищі студії в інші міста, несли з собою запал мистецького співу в практичне життя, активно сприяли зародженню професійного хорового мистецтва в Галичині. Перемишльська співоча школа і хор мали великий вплив на відродження української музики, відіграли велику роль у підготовці перших галицьких композиторів – священиків: М. Вербицького та І. Лаврівського, пізніше – Віктора Матюка.

Із церковною творчістю пов'язані значні композиторські досягнення М. Вербицького. Зокрема, він створював хори на тексти українських поетів та музику до театру, в яку входили вокальні, хоріві, ансамблеві та симфонічні номери. М. Вербицький став одним із перших композиторів, хто поєднав поезію Т. Шевченка з музикою. За значимістю і художніми якостями кантату «Заповіт» М. Вербицького ставлять поряд із «Заповітом» М. Лисенка. На жаль, спадщина М. Вербицького не до кінця встановлена і осмислена. Він у більшості жанрів виступає ініціатором західноукраїнської музичної школи, проявляючи колосальну майстерність у пристосуванні європейських художніх норм до національних підвалин. Не можна обминути твору у спадщині М. Вербицького, якій забезпечив йому не тільки тривке місце в історії української музики, а також щире вдячність усіх українців. Автор не надавав надто важливого значення цьому твору, йдеться про національний, а тепер Державний гімн «Ще не вмерла Україна». Символічним є поєднання у пісні творчості священика, композитора – галичанина М. Вербицького та вченого-етнографа, поета родом з Наддніпрянщини П. Чубинського. Пісня прозвучала вперше у липні 1864 року в Перемишлі на день святого Івана Хрестителя, а згодом у виставі театру «Руська бесіда» м. Львові. 15 січня 1992 року президія Верховної Ради видала Указ про Державний Гімн України авторів М. Вербицького і П. Чубинського [8]. Остаточне визначив почесне й вагомe місце в житті українського народу утвердження Конституцією статусу пісні як офіційного Державного музичного символу. Сьогодні Державний Гімн України перекладений та виконується 14 мовами світу.

І. Лаврівський увійшов в історію національної музичної культури як молодший сучасник М. Вербицького та яскравий представник перемишльської композиторської школи. Композиторська творчість І. Лаврівського розгортається у сфері романтичних тенденцій. Разом з М. Вербицьким він багато зробив для відродження української музики та мистецтва в Галичині. Як диригент І. Лаврівський працював з хоровими колективами, з якими часто виступав з концертами. Провідне місце у композиторській творчості належить жанрам вокальної, хорової музики. Духовно-хорову творчість І. Лаврівського складають окремі частини Літургії, дві «Херувимські», церковні композиції «Милість мира», «Тебе поем», «Свят», «Достойно» та інші. Салонність його композицій, близькість до старогалицької пісні, втілення сумних та задумливих образів складають характерні риси творчого почерку І. Лаврівського. Найвідоміші твори: «Руська річка», «Дозорі», «Козак до торбана», «Осінь», «Заспівай ми, соловію» та ін.; музика до вистав «Обман очей» К. Гушалевича,

«Пан Довгонос» К. Меруновича, «Роксолана» Г. Якимовича [4, с. 56–57].

Одним з самих талановитих учнів М. Вербицького, засновника «перемишльської школи», був Віктор Матюк. Видатний композитор, музикант В. Матюк зумів поєднати свій талант з духовним призначенням і досягти великих висот. Вокально-хорові твори знаходять провідне місце у композиціях В. Матюка: кантати «Під осінь», хори «До руської пісні», «Крилець». «До весни», «Чом так скрито», «Гамалія». Цікаві солоспіви композитора «Прощальна пісня» «Ой плакав я просонню» (на слова Г. Гейне) та інші своєю мелодійністю схожі на українські пісні. Для чоловічого хору В. Матюк склав кілька збірок обробок українських пісень. Для цього він використовував приклади народної музики. «Руський співаник для народних шкіл» (у 4-ох частинах) він упорядкував і видав, потім в 1882 р. доповнив його «Малим катехизмом музики», який базувався на українській церковній музиці. Видатні твори галицьких композиторів М. Вербицького, І. Лаврівського були упорядковані та видані завдяки В. Матюкові. «Пісні церковні різних авторів і народних мотивів, оброблених для жіночого хору В. Матюком» побачили світ у 90-х роках ХІХ ст. Польські критики високо оцінили пісенну збірку «Коляди», а вітчизняні критики пишались своїм співвітчизником. В. Матюк високо оцінював творчість Д. Бортнянського та П. Чайковського, тому під час створення підручника з теорії музики «Короткий начерк гармонії і композиції» (1906 р.), який він видав, використовував нотні приклади з творів цих композиторів [6, с. 209–214].

Висновки і пропозиції. Ідеологію спільності західних і східних українців висунули першими у Галичині члени осередка «Товариство греко-католицьких священиків» у Перемишлі. Вони вважали, що по обидва боки Дніпра у Російській імперії живе слов'янський народ, та «русини» Галичини є представниками того ж слов'янського народу. Існування Товариства греко-католицьких священиків було початковою спробою через культуру та освіту пробудити українців на боротьбу за національне відродження. В кінці ХІХ ст. – початку ХХ ст. національно-визвольний рух досяг широкого розмаху, в цей період українці почали формулювати мету політичну. Львів та Київ стали активними центрами національно-визвольного руху.

Список використаної літератури:

1. Коваль М. Українські громадські культурно-освітні товариства в Перемишлі у 1867–1939 рр. Історіографія проблеми. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету. Збірник наукових праць*, Вип. 5, Кам'янець-Подільський, 2011, С. 97–107.

2. Крип'якевич І. Історія України. Львів : Світ, 1990. 520 с.
3. Левандовська Л.М. Українські культурно-освітні товариства Перемишля як чинник громадсько – політичного життя Галичини (1867-1939 рр.). дис. канд. істор. наук: 07.00.01. Кам'янець-Подільський. 2015. 243 с.
4. Новакович М. Літургійна творчість Івана Лаврівського в контексті секуляризації релігійно-культурного життя Галичини середини ХІХ ст. *Українська музика : науковий часопис*. число 2(24) *Збірник наукових праць*. Львів., 2017. С. 52–59.
5. Перемишль і Перемиська земля протягом віків. *Збірник наукових праць і матеріалів Міжнародної наукової конференції*. / Під ред. С. Заброварного. Перемишль – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1996. 368 с.
6. Перемишль і Перемиська земля протягом віків.(2) Видатні діячі Перемищини. *Збірник наукових праць і матеріалів Міжнародної наукової конференції*./Під ред. С. Заброварного. Перемишль – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. 350 с.
7. Сліпецький С. Духовно-просвітницька діяльність Перемишльського єпископа Івана Снігурського. URL: <http://dds.edu.ua/ua/articles/2/diploms/2011/794-slipetskyy.html>.
8. Черевко К. Духовно-хорова творчість композиторів-священиків Західної України другої половини ХІХ – початку ХХ століть. URL: https://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzimna_214_32_18_pdf_263_767_kb
9. Енциклопедія Українознавства. Словникова частина. т. 6 / Під ред. Кубійовича В. Львів : Наукове товариство ім. Шевченка Т.Г., 1996. С. 2005–2010.

Slobodyanyuk O., Glushkova N. Establishment of cultural and national identity Ukrainians of Galicia in the XIX century

The article is devoted to the consideration of the Ukrainian Greek Catholic Church in the process of establishing the cultural and national identity of Ukrainians Galicia of the nineteenth century. The article emphasizes that new historical facts are opened in our country, there is an opposite assessment of known events, a broad discussion of previously prohibited topics, leading to the formation of a new view to the history of our state, Ukrainian national revival has always attracted the interest of researchers of his own interest. passionate controversy and dramatic complexity of internal processes. The article states that during its existence, the Ukrainian Uniate Church became national, its role in the development of the educational and national-cultural movement of Galicia is significant. Greek Catholic clergy of the first half of the nineteenth century. It was the most educated layer of society, which distributed Christian values and deservedly became an ideologue and leader of the Ukrainian National Movement. The article is devoted to a bright figure in the field of culture and education of Przemyśl: Representatives of the clergy of the Przemyshlian diocese of the Ukrainian Greek Catholic Church: Bishop I. Snigurese; Philologists J. Levitsky, I. Lavrovsky, I. Mogilsky; Ethnograf J. Lozinsky, A. Dobryansky. Particular attention in the article is devoted to representatives of the brilliant musical school of Przemyśl: M. Verbitsky, I. Lavrovsky, V. Matyuk. The article has noted that the garden played an extraordinary role in the revival of the Ukrainian national movement not only in Galicia, but throughout the territory of Ukraine. The ideology of the community of Western and eastern Ukrainians put forward the first in Galicia members of the Center "Society of Greek Catholic Priests", which was founded in Przemyśl. They believed that on both sides of the Dnieper, the Slavic people live in the Russian empire. "Rusyns" Galicia are representatives of the same Slavic people. The article emphasizes that the existence of a "Society of Greek-Catholic priests" was an initial attempt through culture and education to awaken Ukrainians to fight for national revival.

Key words: *Ukrainian Greek Catholic Church, Bishop I. Snigarsky, Priest Composers, Spiritual and Choral Creativity, Premy Eliocese, Society of Greek Catholic priests.*